

Tretti år med fred

Av Stein Tønnesson,
fredsforsker

E-post: stein@prio.no

Når Folkerepublikken Kina ser tilbake på sine første seksti år, utgjør de to like lange og meget forskjellige perioder: Før og etter 1979.

Mens de første tretti årene var preget av krig, mislykkede revolusjonære eksperimenter og enorme tap av menneskeliv, har årene siden 1979 vært karakterisert av dramatisk økende velstand – og fred. Fred med resten av verden – til tross for strid om Taiwan og at krigen aldri er formelt avsluttet i Korea.

Stort sett fred hjemme – til tross for Tiananmen 1989 og uroligheter i Tibet og Xinjiang.

Hittil har verden først og fremst lagt merke til Kinas økonomiske mirakel. Nå blir kineserne og deres naboer stadig mer oppmerksomme på Øst-Asias lange fred. Hvordan kan den forklares og bevares? Kan et stadig sterkere Kina fortsette å leve i fred med sine naboer, med USA og med seg selv?

Varm kald krig

Folkerepublikken ble født i en revolusjonær borgerkrig, med store tap på så vel den kommunistiske som den nasjonalistiske siden. Da Mao Zedong utropte Folkerepublikken på Tiananmenplassen den 1. oktober 1949, var borgerkrigen ennå ikke avsluttet. Guomindangs hærer sto fortsatt sør i landet, og det lyktes ikke Folkets frigjøringshær å hindre Jiang Jieshi (Chiang Kai-shek) i å etablere sin regjering på Taiwan. I 1950 måtte Mao utsette erobringen av Taiwan og i stedet rette oppmerksomheten mot Korea, der han satte inn store hærstyrker for å hindre at amerikanerne tok kontroll over hele landet. 1950 er det året siden 2. verdenskrig da flest av verdens mennesker har vært drept i krig, og de fleste av de drepte var koreanere og kinesere.

I Folkerepublikkens første tretti år var Øst-Asia den regionen i verden som hadde suverent flest drepte i krig. Den kalde krigen var kald i Europa, men varm i Øst-Asia. Den kinesiske borgerkrigen 1946-50, Korea-krigen 1950-53, den franske krigen i Indokina 1946-54

og Vietnam-krigen 1959-75 er blant de aller verste av verdens kriger siden 1945. Vietnam-krigen er den aller verste når det gjelder antall drepte. Kina deltok med aktiv støtte til Viet Minh i krigen mot Frankrike og til Nord-Vietnam mot det USA-støttede Sør-Vietnam. Kina støttet også flere geriljabevegelser i andre sørøst-asiatiske land, der opprørere sloss mot USA-vennlige regimer i tiår etter tiår. Også internt i Kina var Folkerepublikkens første tretti år preget av menneskeskapte katastrofer: Det store spranget fremover 1958-61 og Kulturrevolusjonen 1966-76. I 1969 gikk også Kina inn i grensetrefninger mot Sovjetunionen. Om høsten det året forberedte lederne i Beijing og Moskva seg på atomkrig seg imellom.

Kinas siste krig

Kinas siste krig til dags dato kom ti år senere, i februar-mars 1979, og igjen handlet det om strid med Sovjetunionen. Den umiddelbare fienden var Kinas tidligere allierte, Den sosialistiske republikken Vietnam. Vietnameserne hadde invadert Kambodsja julen 1978, der Pol Pots folke-mord-regime hadde søkt kinesisk støtte for å motstå vietnamesisk dominans. Vietnam hadde skaffet seg støtte fra Sovjetunionen for å unngå kinesisk dominans. Den 17. februar 1979 iverksatte Kina en "lærepengeaksjon" mot Vietnam, seks uker etter at Kina og USA hadde innført fulle diplomatiske forbindelser. Kinas militæraksjon fikk stilltiende støtte fra USA, som hadde truk-

Stein Tønnesson (f. 1953) er fredsforsker og historiker. Han var tilknyttet Nordisk institutt for asiastudier (NIAS) i årene 1992-1998, var professor i humanistiske utviklingsstudier ved Senter for utvikling og miljø (SUM), Universitetet i Oslo, 1998-2001, der han særlig arbeidet med konflikten i Sør-Kina-havet, og var direktør for Institutt for fredsforskning (PRIO) 2001-2009.

Tønnesson er nå seniorforsker ved PRIO med ett års permisjon for bl. a. å arbeide med Øst-Asias fred siden 1979. Hans viktigste publikasjoner er om Vietnam, og høsten 2009 kommer boka *Vietnam 1946: How the War Began* (Berkeley: University of California Press). Mer på www.prio.no/staff og www.clostein.com

ket seg ut av Vietnam seks år tidligere. Lærepenge ble kostbar for Kina. Vietnameserne bet kraftig fra seg. Mellom 20 000 og 30 000 soldater mistet livet på hver side. Ti år senere, i 1989, så jeg de endeløse rekkene av graver ved den kinesisk-vietnamesiske grensen. Da var det tøvær mellom Vietnam og Kina. Handelsfolk gikk med store sekker på ryggen frem og tilbake over grensen, og det var allerede snakket om å legge skinner og sviller tilbake på de gamle franskbygde jernbanesporene. Uansett kunne jeg ikke ane at den korte, intense krigen mellom Vietnam og Kina i 1979 skulle bli den siste i Øst-

Asia med virkelig store tap av menneskeliv.

I mars i år var det tretti år siden den kinesiske tilbaketrekningen, uten at noen fant grunn til å feire. Verken vietnameserne eller kineserne ønsker i dag å snakke om krigen dem imellom.

”Øst-Asia-freden”

I 1984 var det nye kamper på grensen mellom Kina og Vietnam, og i flere deler av Sørøst-Asia har det siden pågått små opprørskrager eller vært sammenstøt mellom etniske grupper: I Filippinene, Burma, Kambodsja, Øst-Timor, Aceh, noen andre indonesiske provinser, og Sør-Thailand. Men i det store og hele har Øst-Asia vært forbløffende fredelig de siste tretti årene, særlig i betraktning av at det ikke finnes noen regional sikkerhetsordning eller faste allianser av den typen vi har i Europa. Faktisk har det folkerike Øst-Asia hatt færre drepte i krig siden 1979 enn noen annen av verdens regioner (hvis vi regner hele Europa som én region og hele Amerika som én). Aller mest bemerkelsesverdig er det at Kina, som verdens mest folkerike land, har hatt fred så lenge, både utad og innad. Det snakkes ganske mye om Kinas betydelige opprustning – raketter, fly, u-båter og andre fartøyer – men lite om at Folkets frigjøringshær nå helt mangler kamperfaring. Bare de aller eldste offiserene husker kampene i 1979. Siden den gang har Kina også fjernet mye av grunnlaget for grensekrig i fremtiden ved å inngå avtaler med nabolandene. I 1999 inngikk Kina en detaljert avtale med Vietnam om landegrensen der store styrker hadde stått oppmarsjert på hele 80-tallet. Ja, under Kinas tretti år med fred har Beijing

faktisk forhandlet frem avtaler om landegrenser med alle sine nabolaster unntatt India. Klare og tydelige grenseavtaler er en viktig betingelse for fred.

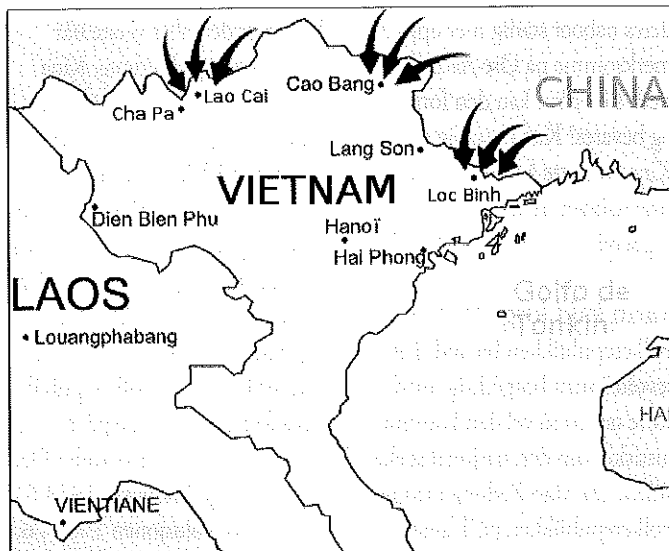
Noen rynker på nesen når jeg snakker om freden i Øst-Asia. Hva slags fred er det Kina har

for opposisjon eller opprør, og i Kina blir det også slått ned på enhver opposisjon mot Kommunistpartiet.

Slike argumenter høres ofte i debatten så vel internasjonalt som i Norge. De fleste må likevel innrømme at kineserne og de

1979, skapte en ny maktbalanse i Øst-Asia. I 1950-årene, da Kina var alliert med Sovjetunionen, og i 1960-årene, da Beijing var mer revolusjonær enn Moskva, var det ingen maktbalanse. Krigene i Indokina og Korea handlet om hvem som skulle dominere Øst-Asia. I 1970-årene, da USA og Kina fant hverandre i en felles front mot Sovjetunionen, ble de også stilltende enige om å dele makten i regionen. Kina fikk dominere fastlandet mens USA fikk bevare sitt hegemoni i havet og over randstatene Sør-Korea, Japan, Filippinene, Singapore og Malaysia. Det eneste kontinentalmakten og marinemakten ikke kunne bli enige om, var hvordan de skulle forholde seg til Taiwan. USA fortsatte å selge våpen til Taibei. Noen realister mener at striden om Taiwan har virket stabiliserende på regionen fordi den kinesiske folkehæren fikk noe å fokusere sin oppmerksomhet på som var så risikabelt at ledelsen i Beijing – så vel som i Taibei og Washington – alltid sørget for å unngå åpen konflikt.

Maktbalansen mellom Kina og USA overlevde den kalde krigen og har fortsatt å sikre freden i Øst-Asia helt til denne dag, også i det delte Korea. Begge parter har sett seg tjent med å respektere hverandres innflytelsesfærer. Vi finner talspersoner for slik maktbalanse-teori både i Kina og USA. Professorene Yan Xuetong ved Qinghua-universitetet i Beijing og Robert Ross ved Boston College er kanskje de fremste – skjønt mest kjent og populære i Kina er den mer unyanserte amerikaneren John Mearsheimer. I dag advarer Robert Ross Kina mot å bygge hangarskip, fordi det kan gi inntrykk av at Kina utfordrer den maktbalansen som

fått? Mange hevder den er skjørt og ustabil fordi det fortsatt hersker så mye mistenksomhet mellom regionens nasjoner, særlig mellom Kina og Japan, men også mellom Korea og Japan. Landene i regionen bruker dessuten stadig større ressurser på moderne våpen, selv om det ville være en overdrivelse å kalle det ”kapprustning”. Andre peker på at flere regimer mangler tillit i egen befolkning og at flere lands interne fred i hovedsak skyldes undertrykkelse. De snakker om ”negativ fred” fordi den kun bygger på fravær av krig og åpen vold, ikke på demokrati, sosial rettferdighet og aktiv konfliktløsning. ”Positiv fred” bygger på frihet til ikke-voldelig opposisjon og på institusjonelle mekanismer for å håndtere og løse konflikter, mens ”negativ fred” skyldes frykt og undertrykkelse. Folk i Nord-Korea har ingen mulighet

fleste av deres nabofolk har nytt fantastisk godt av den ”negative” freden. Den har vært en forutsetning for regionens vekst i velstand. Nå spør man seg om freden kan fortsette, og om den vil trues – eller kanskje ytterligere sikres – hvis Kina og andre land innfører et mer demokratisk styresett.

Hva skyldes freden?

Spørsmålet om fredens årsaker henger sammen med spørsmålet om hva som skal til for å bevare den. I statsvitenskapelig litteratur finner vi minst fire typer teoretiske forklaringer. Den første er realistisk og handler om maktbalanse. President Richard Nixons besøk hos Mao i februar 1972, Paris-avtalen i januar 1973 som førte til at USA trakk seg ut av Vietnam, og president Jimmy Carters anerkjennelse av Folkerepublikken Kina den 1. januar

har sikret freden så lenge.

Hvis realistisk teori også skal anvendes til å forklare at det har vært stadig færre og mindre intense borgerkriger innad i asiatiske land, må vekten legges på statenes økende politimessige og militære kapasitet til å hindre og undertrykke opprør.

Liberal fredsteori finnes i to versjoner. Den ene handler om sammenhengen mellom demokrati og fred og bygger på statistiske funn som viser at demokratiske stater sjelden eller aldri kriger mot hverandre. Teorien om demokratisk fred har liten forklaringskraft i Øst-Asia, der freden har vært opprettholdt til tross for at statene har høyst forskjellige styresett. Den andre versjonen av liberal teori handler om handel, investeringer og økonomisk vekst: Den "kapitalistiske freden".

Professor ved NTNU og seniorforsker ved Institutt for fredsforskning i Oslo (PRIO) Nils Petter Gleditsch, som tidligere arbeidet mye med den demokratiske freden, har i det senere beveget seg i retning av kapitalistisk fredsteori. Den underbygges også i en ny bok av Patrick McDonald ved Austin-universitetet i Texas. Med henvisning til Adam Smith snakker McDonald om "fredens usynlige hånd". Teorien om den kapitalistiske freden hevder en sterk sammenheng mellom fred og økonomisk integrasjon gjennom handel og investeringer. Den teorien passer godt på Øst-Asia. Professor Benjamin Goldsmith ved Sydney-universitetet i Australia har påvist en sterk statistisk sammenheng mellom fred og økonomisk integrasjon gjennom handel og investeringer i regionen rundt Kina.

Nå finnes det skeptikere

som peker på at de europeiske statene også ble stadig sterkere integrert økonomisk i tida før 1. verdenskrig og at dette ikke hindret krigens utbrudd. Kanskje er det ikke handel og økonomisk integrasjon i seg selv som skaper fred, men de oppfatningene og tenkemåtene som gjør seg gjeldende hos dem som skaper politikk. Kanskje er fredens hånd mer synlig enn McDonald og andre tror.

I senere år har de såkalte konstruktivistene pekt på hvordan språkhandlinger og mer eller mindre underforståtte tankemønstre innvirker på menneskelige handlinger. I debatten om Øst-Asia-freden har to ulike konstruktivistiske teorier blitt fremlagt, den ene med utgangspunkt i Sørøst-Asia, den andre med basis i Kina. I Singapore har professor Amitav Acharya skrevet en rekke bøker og artikler der han hevder at den sørøst-asiatiske samarbeidsorganisasjonen ASEAN ble et forum for å utvikle nytt språk og nye tenkemåter helt fra starten i 1967. De sørøst-asiatiske lederne utviklet et sett av holdninger og begreper som bidro til å legge konfliktspørsmål på hyllen og konsentrere oppmerksomheten om det som kunne forene. Det oppsto en felles forståelse for betydningen av å tilstrebe konsensus. Slik unngikk ASEAN-landene voldelige konflikter seg imellom, og i 1990-årene spredte den sørøst-asiatiske samtalemåten seg til det mer konfliktfylte Nordøst-Asia gjennom ASEANs Regionale Forum (ARF) og toppmøter mellom ASEAN og lederne for Japan, Kina og Sør-Korea. Kinas måte å håndtere sine naboland ble tydelig påvirket av samrøret med ASEAN, og det bidro til å skape et fredelig Asia, basert på

gjensidig respekt.

David C. Kang ved Dartmouth College i New Hampshire har en annen konstruktivistisk forklaring. For to år siden utga han en bok om Kinas vekst der han hevder at Kinas naboland ikke frykter Kina, fordi de vet at kineserne ikke har til hensikt å opptre aggressivt eller dominere dem. Kinesisk kultur har nemlig aldri vært ekspansjonistisk. Historisk var det bare mongolene og mandsjuene som forsøkte å utvide det kinesiske riket gjennom militær ekspansjon. Midtens Rike krevde ellers bare at de omkringliggende statene viste respekt og godtok en formell underordning gjennom overlevering av symbolske gaver (tributt). Til gjengjeld fikk de reell uavhengighet. I dag vet alle at Kina aksepterer andre lands formelle og reelle uavhengighet, og derfor behøver de ikke å ruste opp eller inngå nye allianser for å motstå Kinas voksende makt. Ingen av dem har forsøkt å hindre Kinas økonomiske utvikling, men ser den tvert imot som en fordel.

Kangs bok har skapt sterk debatt. Flere kritikere har pekt på at flere av Kinas naboland faktisk er ganske engstelige og har gjort en del for å styrke seg i forhold til Kina – både militært og ved å søke støtte fra USA – selv om de samtidig øker sin samhandel med Kina og ikke prioriterer opprustning så sterkt at det hindrer økonomisk vekst.

For en historiker er det fristende å si litt "tja" til alle de statsvitenskapelige forklaringene og isteden søke hovedforklaringen på Øst-Asias trettiårsfred i de spesifikke beslutningene som amerikanske, kinesiske og andre øst-asiatiske ledere har foretatt siden 1970-årene, samt i deres overordnede prioriteringer. På

1970-tallet flyttet USA mye av sin oppmerksomhet fra Øst-Asia til Gulf-regionen og Midt-Østen. Washington godtok den fordelingen av makt og innflytelse som var skapt etter krigene i Korea og Indokina. Samtidig skjedde det et skifte i det kinesiske lederskapets overordnede prioriteringer i forbindelse med at Deng Xiaoping vant den lange maktkampen etter Maos død i 1976. Deng kunne se hvordan Japan, Sør-Korea, Hong Kong, Singapore, Taiwan, Thailand og Indonesia hadde vokst seg sterke ved å satse på økonomisk vekst og på et tett samarbeid med den ledende kapitalistiske supermakten USA. Nå etterlignet han dem og satte økonomisk vekst og et godt forhold til USA som Kinas to hovedmål – nest etter indre stabilitet. Fred med USA og med de USA-dominerte nabostatene i Asia ble et middel til å skape økonomisk vekst og tilfredsstille den kinesiske befolkningens grunnleggende behov. Det er ikke handel og økonomisk integrering per se som forklarer Kinas fred, men at de kinesiske lederne har gitt topp-prioritet til økonomisk vekst og til å opprettholde gode forbindelser med USA.

Hvis historikeren har rett, er det kanskje også de kinesiske og de andre øst-asiatiske ledernes overordnede prioriteringer som vil avgjøre fredens mulighet i fremtiden. Kinas grunnleggende prioriteringer endret seg på slutten av 1970-tallet, men har forblitt de samme siden. Kan de endre seg igjen? For å søke svar på det spørsmålet må vi følge med i den store debatten kineserne selv fører om hvilke verdier og mål som skal ligge til grunn for Kinas voksende verdensmakt.

Kinas "fredelige fremvekst"

I den sammenheng er det interessant at Kinas Kommunistiske Parti de siste årene har snakket så mye om "harmoni" (和谐 *he xie*), om win-win-løsninger, om fred og stabilitet. Partisjef og president Hu Jintao har lansert slagordet om samfunns-harmoni og fremhevet dette både internt i Kina og under besøk i andre land. Det høres jo fint ut, men er i grunnen ikke særlig betryggende. Faktisk kan det være farlig å sette fullstendig harmoni som mål for et lands politikk, fordi det lett gir argumenter for å bruke vold mot dem som truer harmonien. I et fredsperspektiv er det bedre å godta en god por-sjon disharmoni, så lenge den ikke er voldelig.

Personlig hadde jeg større sans for det slagordet som den tidligere sjefen for partiskolen i Beijing, Zheng Bijian, lanserte i 2003, og som en kort tid ble brukt i offisielle kinesiske dokumenter: "Fredelig vekst" eller "fredelig oppgang" (和平崛起 *he ping jue qi*). At fred erklæres som et eksplisitt nasjonalt mål kan i seg selv tenkes å bidra til fred. Zheng Bijian understreket at Kina skulle lære av hvordan Tysklands, Japans og Sovjetunionens historiske fremvekst hadde virket konfliktskapende og følge en fullstendig annenledes og fredelig kurs, basert på internasjonalt samarbeid. Dessverre førte slagordet til negative reaksjoner både internt i Kina og internasjonalt. Det fikk de kinesiske lederne til å føle seg misforstått og til å gå tilbake til en velbrukt parole som er så generell at den mangler enhver appell: "Fredelig utvikling".

De negative reaksjonene på parolen om "fredelig oppgang" kan ha sammenheng med at den engelske oversettelsen "peaceful rise" skapte andre assosiasjoner enn det kinesiske "he ping jue qi", assosiasjoner som nettopp førte tanken til det Zheng Bijian ønsket å unngå, nemlig det militaristiske Japan. Japanerne sammenlignet jo sin vekst med soloppgangen - "the rising sun". Kritikerne av Kinas "peaceful rise" spekulerte på om det bare var oppgangen som skulle være fredelig. Når Kina bare ble sterkt nok, var hensikten kanskje å ta av seg silkehanskene. De fant frem gamle sitater fra Deng Xiaoping, der han sa at Kina i lang tid fremover måtte lære seg å "skjule klørne". Professor Yang Biao ved Øst-Kina-universitetet i Shanghai har påpekt at den engelske oversettelsen av Zheng Bijians parole var misvisende. "He ping jue qi" burde heller oversettes med "Rise for Peace" (vekst for fred), sier Yang. Fred er en del av målet, ikke kun et middel. Det fremgår tydelig av Zheng Bijians taler. Under en konferanse på Hainan den 18. april 2004 sa han: "-Historien og våre erfaringer har gjentatte ganger bevisst at væpnet makt ikke kan skape fred og at maktpolitikk ikke kan gi sikkerhet. Den kollektive sikkerhet som oppnås gjennom samarbeid mellom landene i Asia og rundt Stillehavet vil med sikkerhet føre til en verdensomspennende, varig fred og hurtig, bærekraftig utvikling." Det var kanskje i overkant optimistisk, men i bunn og grunn en fin visjon.

I vår fikk jeg være med på en spennende konferanse på

Qinghua-universitetet, organisert av professor Chu Shulong, som spiller en viktig rolle i den interne debatten om Kinas ideologiske fremtid. Utgangspunktet for konferansen var de stadig sterkere oppfordringene fra USA og Europa om at Kina må spille en mer aktiv og ansvarlig rolle i globalpolitikken. Finanskrisen har stimulert kravene om dette. Kineserne kjenner seg ikke parate til å spille en slik rolle ennå. De mener Kina fortsatt er et utviklingsland og i noen år ennå må få lov til å konsentrere seg om sine egne nærinteresser. Kina har lenge kunnet gjemme seg bak andre i globalpolitikken og konsentrere seg om å fremme ganske snevre nasjonale interesser. Nå forstår de at dette ikke kan vare. Med makt følger ansvar. Samtidig føler kinesiske utenrikspolitiske eksperter seg presset av en voksende nasjonalistisk opinion, som boltrer seg på det kinesiske internettet. Mange unge bloggere krever sterkere nasjonal selvhevdelse, og stoltheten var til å ta og føle på da kinesiske marinefartøyer deltok i operasjoner utenfor Somalia tidligere i år. Kinas utenrikspolitiske eksperter og beslutningstakere føler seg skviset mellom internasjonale forventninger og en utålmodig, nasjonalistisk opinion. Chu Shulong's ønske var å definere et knippe av verdier som Kina kunne ta mål av seg til å fremme globalt. Han ba om innspill fra forskere rundt om i Kina, og fra en del andre land, som India, Brasil, USA – og Norge.

Det er slående at kineserne er så lydhøre for tiden. De leter etter identiteter og verdier og

fører konstruktive, spennende debatter både internt og eksternt om Kinas forhold til seg selv og resten av verden. Debatten har riktig nok store begrensninger. Åpen kritikk av kommunistpartiet eller forslag om å forhandle med "uakseptable" representanter for tibetanere og uighurer, er det vanskelig å fremføre. Det er urovekkende, for en forsert økonomisk modernisering av Xinjiang og Tibet, kombinert med sterk han-kinesisk innvandring, vil etter alle solemerker føre til nye alvorlige konflikter hvis ikke utviklingen forankres i legitime, autonome beslutningsprosesser som tibetanerne og uighurene selv har hånd om. Også utenrikspolitisk står Kina overfor store utfordringer, som kan sette freden i fare, ikke bare i forhold til USA. Det er ikke lenge siden voldsomme anti-japanske stemninger fikk fritt utløp – og tilsynelatende myndighetenes velsignelse – i gatedemonstrasjoner og under idrettsstevner. Kina og Japan har også en konflikt gående om deler av havbunnen der det kan finnes olje. Dessuten kan Kinas forhold til India bli vanskelig, både fordi striden om Aksai Chin og Arunachal Pradesh forblir uløst og fordi Kina, med landets nære historiske forhold til Pakistan, kan bli trukket inn i nye konflikter mellom India og Pakistan.

Uansett må en fredsforsker glede seg over at generell debatt om fredens forutsetninger er velkommen i dagens Kina. Få spørsmål er viktigere i forbindelse med Folkerepublikkens sekstiårsjubileum enn hva kineserne kan og vil komme til å gjøre for å sikre og utvikle den freden de har nytt godt av siden 1979. ■